

SŁOWNNIK

samo-świato-wyrażeń

Z

S

X

»»

**Czy te pojęcia
coś dziś opisują?**

projekt badawczy NCN OPUS 14

Kamila Biały
Piotr F. Piasek
Paweł Pieniążek

.....

SŁOWNIK

samo-świato-wyrażeń

.....

Kształtowanie się podmiotowości
i biografii jednostek w obliczu
przemian neonowoczesnego
społeczeństwa

projekt badawczy NCN OPUS 14

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

 OFICYNA
ZWIĄZEK
OTWARTY

Słownik samo-świato-wyrażeń. Czy te pojęcia coś dziś opisują?

Paweł Pieniążek (ORCID: 0000-0002-5258-7005)

– Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny,
Katedra Filozofii Współczesnej, 90-131 Łódź, ul. Lindleya 3/5

Kamila Biały (ORCID: 0000-0003-4933-3570)

– Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Katedra Socjologii Sztuki,
90-255 Łódź, ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 3/5

Piotr F. Piasek (ORCID: 0000-0003-0707-4435)

– Central China Normal University, College of International Cultural Exchange 152
Luoyu Avenue Wuhan, Hubei 430079 P.R.China

Redakcja: Patrycja Kita

Korekta: Agata Jeżow

Recenzenci: dr hab. Grzegorz Iniewicz, prof. UJ, prof. dr hab. Krzysztof Konecki,
prof. dr hab. Aldona Pobojevska

Opieka redakcyjna: Anna Bal

Redaktor inicjujący WUŁ: Natasza Koźbiał

Projekt okładki: Paweł Sky

Układ typograficzny i łamanie: Paweł Sky

e-ISBN WUŁ: 978-83-8331-377-1

<https://doi.org/10.18778/8331-377-1>

Wydanie I. W.11261.23.0.K

Ark. druk. 35,125

Copyright © Kamila Biały, Piotr F. Piasek, Paweł Pieniążek, 2023

Copyright © for this edition by Oficyna Związek Otwarty, 2023

Copyright © for this edition by Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2023

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Projekt badawczy OPUS 14: Kształtowanie się podmiotowości i biografii jednostek
w obliczu przemian neonowoczesnego społeczeństwa (Narodowe Centrum Nauki)

Oficyna Związek Otwarty

www.oficynazwiazekotwarty.pl

e-mail: biuro@oficynazwiazekotwarty.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Autorzy

PAWEŁ PIENIAŻEK filozof (Katedra Filozofii Współczesnej Uniwersytetu Łódzkiego), zajmuje się filozofią współczesną i późnonowożytną (francuską i niemiecką) w szeroko rozumianej perspektywie egzystencjalnej oraz filozoficzno-kulturowych aspektów nowoczesności.

KAMILA BIAŁY psychoterapeutka Gestalt, socjolożka (Katedra Socjologii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego), jej obszar zainteresowań to inspirowane współczesną fenomenologią epistemologiczne, metodologiczne i etyczne problemy socjologicznego oglądu.

PIOTR F. PIASEK socjolog i filozof, jego zainteresowania naukowe obejmują problemy ontologiczne i epistemologiczne nauk społecznych (fenomenologia, teorie systemów). Obecnie przebywa na stypendium wyjazdowym rządu chińskiego w Central China Normal University, Wuhan.

Recenzja

dr hab. Grzegorz Iniewicz, prof. UJ

Zakład Psychologii Klinicznej
Uniwersytet Jagielloński

Recenzję chciałbym zacząć od pierwszego wrażenia – tej książki nie da się tak po prostu przeczytać, tę książkę trzeba przestudiować, przeanalizować, przemyśleć. Z góry trzeba sobie założyć – muszę mieć czas na przerwy w czytaniu, na nieciągłość czytania, na chwile refleksji. To książka głęboko poruszająca, nie pozostawiająca w emocjonalnej obojętności. Poświęcona jest bowiem czemuś niezwykle istotnemu – tożsamości człowieka, naszej tożsamości. To również książka o otaczającym nas świecie, ale świat ten analizowany jest przez pryzmat kształtujących się tożsamości. To oglądanie świata i zmian, które w codzienności mogą nam umknąć, oglądanie świata odbitego w historiach ludzi. Albo jeszcze inaczej – to książka o wzajemnych wpływach, relacjach, o tym co się dzieje albo może dzieć na styku ludzkiej tożsamości i świata. O tym, jak świat wpływa na Ja i jak Ja go doświadcza, przeżywa i ostatecznie jak Ja podejmuje ważne życiowo decyzje.

.....

prof. dr hab. Krzysztof Konecki

Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania
Uniwersytet Łódzki

Dziękuję za lekturę, która ma charakter nie tylko diagnostyczny, ale i transformacyjny. Książka inspiruje, zmusza wręcz do myślenia o sobie i naszej relacji do świata i życia. Analizując i badając innych, badam też siebie, ta lektura jest inspiracją dla transformacji, jakkolwiek i na jakimkolwiek poziomie ją rozumiemy. Ponownie wróciłem do socjologicznego spojrzenia na siebie i otoczenie (...). Poczułem się bezpiecznie, bo mam perspektywę, która wyjaśnia moją sytuację egzystencjalną, ale kontemplując, cieleśnie nawet odczuwane, poczucie bezpieczeństwa epistemologicznego, ponownie zrodził się bunt i świadomość płynięcia w nurcie poszatkwanej i nie jednokierunkowej, zabagnionej chaosem, ale i pięknem niepewności i przygody, rzeki świata życia nieunormowanego. Wracałem do lektury i szukałem potwierdzenia swoich odczuć, a gdy je znajdowałem, znowu pojawiał się spokój.

.....

prof. dr hab. Aldona Pobjewska

Katedra Filozofii Współczesnej
Uniwersytet Łódzki

Recenzowany tom jest merytorycznie niezwykle interesujący i odkrywczy. Pozwala czytelnikowi dotrzeć do sfery ludzkich doświadczeń dla niego niedostępnej. W stereotypowych warunkach zawarte w prezentowanych wywiadach sprawy, fakty, opinie czy odczucia wielu różnych osób pozostają bowiem dla innych zakryte. Lekturę tych narracji można zatem porównać do uczestnictwa w projekcie zwanym „żywą biblioteką”, kiedy to „czytelnik” rozmawia z „żywą książką”, tj. reprezentantem jakiejś mniejszościowej grupy, który decyduje się na odpowiadanie na dowolne pytania dotyczące swojego życia. O ile w „żywej bibliotece” mamy do czynienia z bardzo ograniczoną ilością interlokutorów (najczęściej z jednym), to omawiana publikacja ma tę przewagę, że zawiera opowieści wielu takich osób.

SPIS TREŚCI

WSTĘP » **7**

- **POKOLENIA » 11**
 - POKOLENIE Z (1997–2012) » **12**
 - POKOLENIE Y (1980–2000) » **40**
 - POKOLENIE X (1965–1980) » **59**
- **WYWIAD BIOGRAFICZNY
I WYWIAD O TERAŹNIEJSZOŚCI » 87**
- **NOWOCZESNOŚĆ, PONOWOCZESNOŚĆ » 111**
- **PODMIOTOWOŚĆ, TYPOLOGIA PODMIOTOWOŚCI,
POWIĄZANE KONCEPCJE FILOZOFICZNE » 123**
- **INNOŚĆ » 133**
- **TRANSFORMACJA, NOWOCZESNOŚĆ, TRAUMA » 154**
- **UCIECZKA DO PRZODU, HIPERAKTYWIZM,
RATOWANIE SYTUACJI (DDA) » 181**
- **KULTURA TERAPEUTYCZNA, SAMOROZUMIENIE,
ALTERNATYWNE WIZJE ŻYCIA » 212**
- **NEUROATYPOWOŚĆ » 235**
- **NIEHETERONORMATYWNOŚĆ » 260**
- **BIBLIOGRAFIA » 278**

Wstęp

Projekt badawczy OPUS 14, na podstawie którego stworzyliśmy niniejszy **Słownik samo-świato-wyrażeń**, nosi tytuł *Kształtowanie się podmiotowości i biografii jednostek w obliczu przemian neonowoczesnego społeczeństwa*. Sfinansowany został przez Narodowe Centrum Nauki i zlokalizowany w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Łódzkiego. Od początku był pomyślany – jak wskazuje na to tytuł – jako filozoficzno-socjologiczne przedsięwzięcie.

Filozoficzne koncepcje podmiotowości wiążą się ściśle z przekształceniami społeczno-kulturowymi, towarzyszącymi przejściu od nowoczesności do postnowoczesności. Przyjęliśmy, że podmiotowość może być pełniej rozumiana w kontekście biografii i życia jednostki, a te zaś, gdy się je odczytuje z perspektywy podmiotowości. Dlatego też podstawowym źródłem empirycznych danych uczyniliśmy narracje biograficzne i narracje o terażniejszości. Analiza narracji stanowi w istocie analizę jednostki w społeczeństwie/kulturze i społeczeństwa/kultury w jednostce.

W celu zrekonstruowania biograficznych procesów posłużyliśmy się socjologiczną techniką (auto)biograficznego wywiadu narracyjnego w wersji Fritza Schütze, a także wypracowaną w tym projekcie, a zainspirowaną współczesną fenomenologią i psychoterapią Gestalt, techniką wywiadu o terażniejszości/życiu obecnym. Przeprowadziliśmy 80 podwójnych wywiadów z 40 osobami oraz dwa wywiady grupowe, zwane fokusami. Zorganizowaliśmy też dwa seminaria z osobami eksperckimi z obszarów filozofii, socjologii, antropologii i psychoterapii, by wspólnie omówić wybrane wywiady.

Na podstawie przeprowadzonych badań napisaliśmy łącznie sześć artykułów naukowych, które opublikowane zostaną w „Przeglądzie Socjologii Jakościowej”

oraz w czasopiśmie filozoficznym „Hybris”. W ręce czytelników i czytelniczek oddajemy zaś książkę popularnonaukową, która ma format słownika.

W tytule publikacji pragnęliśmy zawrzeć podwójną ideę. Po pierwsze, w przeprowadzonych przez nas wywiadach z poszczególnymi osobami do głosu dochodzi i zostaje wyrażony współczesny świat wraz z jego złożonością. Po drugie, wyrażenie świata niejako dokonuje się samo: w procesie opowiadania, wychodząc od pewnego konkretnego szczegółu, niepowstrzymanie przechodzimy do pełniejszego obrazu świata. Ta ostatnia teza może wydać się truizmem, jednak jest konstatacją nierozzerwalnego związku konkretnego – tutaj biograficznego konkretnego zdarzenia lub osoby – z całościowością świata społeczno-kulturowego. Tylko być i mówić, swobodnie i ze wsparciem, wystarcza, żeby iść w głąb znaczeń.

W tym kontekście nie bez znaczenia jest fakt, że niniejsza książka wychodzi w koedycji Oficyny Związek Otwarty i Uniwersytetu Łódzkiego. Jako autorzy poruszamy się bowiem nieustannie między dwoma biegunami, czego czytelniczki i czytelnicy niniejszego słownika doświadczą zagłębiając się w lekturę kolejnych prezentowanych kategorii i zjawisk. Z jednej strony dostrzegamy konieczność uwzględnienia znaczenia szerokiego kontekstu społeczno-kulturowego w rozumieniu symptomów indywidualnej biografii, w tym krytyki psychoterapii i kultury terapeutycznej jako najbardziej dosadnego przykładu operowania na tym biegunie. Z drugiej zaś otwieramy się na fenomenologiczny detal – na wyłaniające się obce – na którym skupienie dezorientuje szeroki krytyczny ogląd, nie porzucając go jednak nigdy do końca. W tym sensie sporo uwagi poświęcamy perspektywie „trzeciej opcji”, wykraczając poza sprawczość szerszych struktur i instytucji, jak i sprawczość jednostkową, w których wzajemne relacje socjologia jest uwikłana od swoich początków.

W konsekwencji multidyscyplinarnego podejścia do powyższego projektu trójki autorów reprezentujących różne dziedziny naukowe: filozofię, socjologię i psychoterapię Gestalt, książka napisana jest w odmiennych stylach charakterystycznych dla każdego z nas. Ta różnorodność wynika naturalnie, między innymi z odmienności dyscypliny naukowej i/lub działań profesjonalnych, w które jesteśmy na co dzień zaangażowani.

Celowo przyjęliśmy format słownika dla naszej publikacji, ponieważ w taki sposób patrzymy na rezultaty naszych badań – jak na pewne wyspy sensu, czyli

zbiory kluczowych terminów i stojących za nimi zjawisk. Całość przedstawiamy w porządku tematycznym, a nie alfabetycznym.

Pod hasłem POKOLENIA znajdują się socjologiczne analizy trzech pokoleń narratorów i narratorek z wykorzystaniem koncepcji filozoficznych podmiotowości i/lub określonych perspektyw epistemologicznych ujmowania jednostek i świata. Każde z nas miało swój udział w przygotowaniu materiału do wysycenia tego hasła. W ramach hasła WYWIAD BIOGRAFICZNY I WYWIAD O TERAŹNIEJSZOŚCI Kamila Biały, przy współpracy Piotra F. Piaska, omawia całą metodologię badania wraz ze wszystkimi wprowadzonymi autorskimi modyfikacjami. Terminy NOWOCZESNOŚĆ, PONOWOCZESNOŚĆ, analizowane przez Pawła Pieniążka, odsyłają do kwestii biograficznej przynależności narratorów i narratorek na różnych poziomach ich życia, do obu hasłowych formacji kulturowych, w mniejszym lub większym stopniu je określających. Z hasłami PODMIOTOWOŚĆ, TYPOLOGIA PODMIOTOWOŚCI, POWIĄZANE KONCEPCJE FILOZOFICZNE wiąże się próba ujęcia przez Pawła Pieniążka biografii narratorów i narratorek w kategoriach podmiotowości, a konkretnie odniesienia ich do koncepcji podmiotowości istotnych dla nowoczesności (egzystencjalizm) i ponowoczesności (postmodernizm). Pojęcie INNOŚĆ odnosi nas z kolei do przebiegu i analizy jednego z fokusów – zależało nam, by w dyskusji grupowej i grupowym byciu odejść od zagadnienia podmiotowej autonomii i wprowadzić zagadnienie inności, heteronomii. To część autorstwa Kamili Biały. Hasła TRANSFORMACJA, NOWOCZESNOŚĆ, TRAUMA dotyczą biograficznych konsekwencji transformacji w Polsce, ich wpływu na życie poszczególnych narratorów i narratorek, ujmowanych jako ich beneficjenci i beneficjentki lub ofiary. Analizując ich wypowiedzi, Paweł Pieniążek i Piotr F. Piasek zauważają, co szczególnie odnosi się do ofiar, że wpływ transformacyjny przebiegać może także międzypokoleniowo jako przekazanie pewnego impetu wzorców kulturowych. UCIECZKA DO PRZODU, HIPERAKTYWIZM, RATOWANIE SYTUACJI (DDA), pojęcia omówione przez Pawła Pieniążka, wprowadzają kwestię reaktywnej natury nadmiernego (i bardzo szeroko rozumianego) aktywizmu, stanowiącego formę ucieczki (do przodu – właśnie poprzez aktywizm) od syndromu DDA (dorosłe dzieci alkoholików) i innych zaburzeń rodzinnych. Pod hasłami KULTURA TERAPEUTYCZNA, SAMOROZUMIENIE, ALTERNATYWNE WIZJE ŻYCIA Paweł

Pieniążek przedstawia problemy kryzysów narratorów i narratorek i interwencji terapeutycznych (lub ich unikania), miejsca terapii w ich życiu, a także artykułowanych w związku z nią (lub też nie) wizji życia, stanowiących odpowiedź na te kryzysy. Hasła NEUROATYPOWOŚĆ i NIEHETERONORMATYWNOŚĆ zawierają relacje z naszych spotkań eksperckich poświęconych wywiadam z konkretnymi osobami, w których hasłowe zjawiska znajdują się w centrum narracji biograficznej lub narracji o życiu obecnym. Kwestię nieheteronormatywności omawia Kamila Biały, a neuroatypowości Piotr F. Piasek.